תולדות יעקב יוסף — וזאת הברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלדים את בני ישראל לפני מותו, ויאמר ה' מסיני בא וגו' (לג, א-ב). ולולי דמסתפינא הייתי אומר שזהו כוונת נטילת לולב, להעלות אל שורש הדעת ומשם לו"ק דז"א, ומשם אל השכינה, כמ"ש בפרי עץ חיים (ש' הלולב פ"ב) יעו"ש.

וז"ש וזאת הברכה, ר"ל להמשיך הברכה אל השכינה הנק' זאת, צריך שיהי' בסדר זה אשר ברך משה איש האלדים את בני ישראל וגו', ור"ל כי סוד הדעת הוא משה, כנודע שהי' דורו דור דעה, וז"ש אשר ברך והמשיך, משה הדעת, אל ו"ק הנק' אדם כנודע בסוד הקפה יעו"ש, וז"ש אי"ש, ואח"כ אל השכינה הנק' אלדי', ומשם את בני ישראל, והש"י יכפר.

ולהלביש דבר זה שהוא גם בכל העולמות ובכל אדם. נ"ל דבארתי משנה דקדושין (פ"ד מי"ב) מתייחד אדם עם אמו ועם בתו וכו', שהוא בסוד (בראשית מט, כו) עד תאות גבעות עולם שכ' בזוהר (ח"א נ.), לקבל השפע ואח"כ להשפיע וכו', יעו"ש.

ולהלביש דבר זה שיהי' האדם ג"כ מרכבה למדריגה זו שיעשה כך, הוא דכ' בע[ו]ללות אפרים (מאמר שפא - יתרו) כל המגרש אשתו ראשונה וכו' (גיטין צ.). כי התורה נק' אשת"ו ראשונה, שנאמר (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מאורסה, כ[ד]דרשו בסנהדרין (נט.) גוי שעוסק בתורה חייב מיתה וכו', ואשתו ממש היא אשה שני' וכו', ודפח"ח.

והנה מי שאינו רוצה לגרש אשתו ראשונה, צריך שיעשה על סדר זה, דבארתי במ"א ש"ס סנהדרין פ"ק (יז.), אדני משה כלאם (במדבר יא, כח), הטל עליהם צרכי ציבור והם כלים מאליהם. וכ' התוספות (ד"ה והם) פירוש נבואתם כלה, דאין שכינה שורה אלא מתוך שמחה וכו'. ויש להבין מה בעי התוספות בזה. מלבד מה שהקשה מוהרש"א דלסברת יהושע שאין נבואתם אמת, ומה צריך לכלות נבואתם וכו', יעו"ש.

ונראה לי, דבארתי פסוק (שמות יח, יד-יט) מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב, איעצך ויהי אלדים עמך וגו'. דודאי נוכל ללמוד דעת את ראשי העם מנהיגי הדור לשם שמים, או רבני העיר הצריכים להתעסק בצרכי ציבור, שיקחו רמז מוסר מן נטילת לולב, שצריך להעלותן כל הד' מינים ואח"כ להורידן שהוא הולכה והובאה, והיינו כנ"ל שיקבלו תחלה הששה קצוות לעצמן השפע מן למעלה שהיא שורש החסדים, ואח"כ יוכלו להשפיע למטה וכו'. וכן הכוונה בכל הברכות ברוך אתה ה' אלדינו מלך העולם וכו' יעו"ש. והכי נמי התלמיד חכם שהוא הצינור להמשיך השפע למטה בעולמות על ידו, וכמ"ש בשב"יל חנינא בני (ברכות יז:), שכל העולם ניזון על ידי הצינור ושבי"ל שפתח רבי חנינא בני וכו', לכך צריך שיתבודד תחלה עם האלדי', כמ"ש בפסוק (בראשית ו, ט) את האלדי' התהלך נח, ודרשו חז"ל וכו', ויקבל השפע לעצמו מלמעלה שהוא הולכה שבלולב למעלה, ואח"כ הורדה למטה, שישפיע לזולתו, ויפקח בעסקי וצרכי הציבור, או בפרנסת אשתו ובניו.

ונ"ל שזהו פירוש הפסוק שראה יעקב אבינו, והנה סולם מוצב ארצה וגו' והנה מלאכי אלדי' עולים ויורדים בו (בראשית כח, יב). דהל"ל תחלה יורדים. ולדברינו אתי שפיר, כי האדם שהוא שליח בעולם הזה לעשות שליחתו ית', נקרא מלאכי אלדי', וצריך שיתבודד בכל יום שיקבל לעצמו תחלה השפע מלמעלה, וז"ש עולים ואח"כ יורדים, וק"ל.

ובזה יובן מדוע אתה יושב לבדך, ר"ל שאין השכינה עמך, והסבה לזה כי כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב, ועל ידי טרד[ו]ת שמוטל עליך כל היום לפקח בצרכי ציבור, פן ח"ו יכלה נבואתך שאין השכינה עמך ונשאר אתה לבדך. איעצך ויהי(') אלדים עמך, שיתבודד תחלה. וכ"ת שאין פנאי, לז"א ושמת עליהם שרי אלפים וגו' רק הדבר הגדול יביאון אליך, וק"ל.

רק הערב רב אמרו אח"כ (שמות לב, א) כי זה משה האיש, שהי' איש לפקח בעסק הציבור, להוציאן ממצרים ולבקוע הים ולהוריד המן וכו', עתה לא ידענו מה הי' לו, שהוא מתבודד מ' יום ברקיע, לכך עשה לנו אלדי', כמ"ש הרמב"ן מנהיג שילכו לפנינו לפקח בעסקי הציבור.

ונ"ל על דרך הלצה, דהי' להם לומר עשה לנו משה. ועוד וכי לא הי' להם אהרן וע' זקנים. ונ"ל כי ביקשו עלילה לפרוש מן המקום, ואמרו לא כל הימנו לברור לו העליונים וליתן לנו עולם התחתון כמאמר דור הפלגה וכו' (בר"ר לח, ו), ור"ל שפירש המקום להתבודד לעצמו שלא ילך לפנינו, ומשה ג"כ לקח דרך ה' להתבודד לעצמו, לכך עשה לנו אלדי' אשר ילכו לפנינו וממילא יהי' לנו משה אחר שיהי' ג"כ בדרך זה, וק"ל. ובאמת ז"א, כי אחר שניתן התורה צריך סדר הנ"ל.

ובזה יובן כוונת התוספות, הטל עליהם צרכי הציבור והם כלים מאליהם. וקשה, אדרבה אינו כלה ממונו העוסק בעסקי הציבור, כי כביר מצאה ידו לעשות חיל להוסיף הון, כאשר עינינו רואות הנהגת הרבנים והמנהיגים העוסקים בעסקי הציבור אשר לא ניתן ליכתוב. לכך פי' התוס', דלא לענין הגשמי קאמר, רק ברוחני, שנבואתם כלה אם אינו מתבודד תחלה, והבן.

ולולי דמסתפינא הייתי אומר שזהו כוונת יעקב שנשא תחלה לאה ואח"כ רחל, וז"ש (קדושין פ"ד מי"ב) מתייחד אדם עם אמו שהיא התורה והשכינה תחלה, ואח"כ עם בתו שהיא אשתו כמ"ש ותהי לו לבית (מגילה יג.), לפקח בפרנסת אשתו, כי לאה נק' אמו נגד רחל, והבן.

ואפשר שזהו כוונת הפסוק (בראשית כ, יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת ה' במקום הזה והרגוני על דבר אשתי. ר"ל כי יראת ה' שהיא אשתו ראשונה אינו במקום הזה, רק אשה ב' שהיא טרדת פרנסה, וז"ש והרגוני על דבר אשתי, עבור פרנסה יורד כל א' לחיי חבירו, וק"ל.

ובזה נ"ל לבאר משנה סוף עוקצין (פ"ג מי"ב), אין כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן וגו'. ור"ל כי הת"ח נק' כלי המחזיק ברכה לישראל, להמשיך השפע לדור כמו רבי חנינא בן דוסא הנ"ל, ושיהי' מחזיק בחוקה שיהי' נשאר קיים הוא על ידי שיתבודד תחלה בתורה ועסק הש"י הנק' שלום, כמ"ש (משלי ג, יז) דרכי' דרכי נועם וכל נתיבותי' שלום, וכן הש"י שמו שלום, ויקבל השפע מלמעלה לעצמו תחלה ואח"כ ישפיע לזולתו. וז"ש ה' עוז לעמו יתן, ר"ל כל יום יתן עוז לעמו שהם התלמידי חכמים, וכמ"ש (ישעיה נח, א) והגד לעמי וגו' (ב"מ לג:), יתן תחלה להתעסק בתורה ולהתבודד, ועי"ז ה' יברך את עמו הטפלים לתלמידי חכמים בשלום, על ידי השלום שיקבלו תחלה לעצמם, וק"ל.

ובזה יובן וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלדים, ר"ל שהי' מתבודד תחלה עם האלדי' לקבל שפע הברכה לעצמו, ואח"כ להשפיע את בני ישראל, וממנו ילמד דעת כל אדם כאמור, וק"ל.

עוד יש לפרש בד"א, ונבאר ש"ס דע"ז פ"ק (ב.), דרש רבי חנינא לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה יבוא ויקבל שכר, באו עכו"ם וכו' אומרים רבש"ע תנו לנו מראש ונעשנה, אמר להם מי שטרח בע"ש וכו', ואעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה וכו', והקדוש ברוך הוא מקדיר עליהם חמה וכל אחד מבעט בסוכתו ויצא שנאמר (תהלים ב, ג) ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו וכו', והא מצטער פטור מסוכה, נהי דפטור מי מבעט.

וי"ל, הא אין השכר הסכמי רק וכו', וא"כ איך יקבלו שכר כל התורה בשביל מצוה א' שיעשו סוכה. ועוד דמשני נהי דפטור מי מבעטי, קשה באמת איך מוכח מפסוק דמבעטי. ועוד כפל, ננתקה וגו' ונשליכה וגו'. ומהרש"א כתב דזה קאי על הדפנות וזה על הסכך, ולכאורה עיקר הסוכה נק' על שם הסכך.

ונ"ל דיבואר חדא באידך, דאיתא פלוגתא בחלק (סנהדרין קיא:) ופערה פי' לבלי חק (ישעיה ה, יד), רבי יוחנן וריש לקיש, חד אמר מאן דמשייר חק א' וכו'. וכבר זכרתי מזה במקום אחר איך פליגי בזה מן קצה אל קצה. וגם כתבתי ביא[ו]ר קושיא על הרמב"ם שכתב מובא במס' מכות (פיה"מ בסופה) בקיום מצוה א' כהלכתה סגי וכו', והקשתי בזה במ"א. והוא, דכתב החסיד מוהר"י יעבץ בפ"ד דאבות משנה בן זומא איזה חכם וכו' (מ"א), בקושיא דכתיב (דברים כז, כו) ארור אשר לא יקים את כל התורה הזאת, וכתיב וכו'. ומשני כי התורה כולה הכל אחדות אחד, והתופס בקצה ממנו כולה בידו, וה"ה לאידך גיסא כשבועט בקצה א' מהאחדות לא נשאר בידו כלום.

ובזה מבואר פלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש, דמר אמר חדא - כשמקיים חק אחד וחפץ לקיים יותר רק שלא נזדמן לידו, סגי באחד להצילו מגיהנם. ומר אמר חדא, דפערה פי' לבלי חק כשבועט בחק אחד וכו', יעו"ש.

ונ"ל שזהו כוונת הפסוק (תהלים א, א-ב) אשרי האיש אשר לא הלך וכו', כי אם בתורת ה' חפצו עכ"פ מה שלא אפשר לקיים וללמוד, ומה שאפשר ללמוד בתורתו יהגה יומם ולילה, וק"ל. ובזה יבואר קו' על הרמב"ם ג"כ, וק"ל.

והנה נודע כי גם שמצות סוכה הוא מצוה בפ"ע, ומצות לולב ומיניו הוא מצוה בפ"ע ג"כ, מ"מ מישך שייכי להדדי שצריך נטילת לולב בתוך הסוכה כמבואר בכתבים כי סוד לולב לעורר חסדים שבדעת לצורך הנוקבא שדעתה קלה כנודע וכו', ודעת גנוז ביסוד אמא שהוא סכך הסוכה וכו', יעו"ש. וז"ש מצוה קלה יש לי וכו'. איברא היכי דאי אפשר לקיים סוכה מאחר שהוא מצטער בה, משום זה אין לבטל מצות לולב שהיא מצוה בפני עצמה גם ששייכים להדדי.

ובזה יובן ש"ס דע"ז שאמר מצוה קלה, רמז ללולב ג"כ, לעורר הדעת שהוא קלה בסוד נשים דעתן קלה, יש לי, וסוכה שמה וכו', ור"ל שהש"י מצד רחמיו רצה לזכותן בכל המצות על ידי קיום מצוה א', וכפסק הרמב"ם וכו' כי הכל אחדות א', והתופס בקצה אחד תופס בכולו. והם כשהקדיר להם חמה בעטו במצות סוכה שנאמר ננתקה את מוסרותימו וכפירוש מוהרש"א, ובעטו גם במצות לולב ומיניו שנק' ענף עץ עבות שנאמר ונשליכה ממנו עבותימו, דייקא. ונהי דמצטער פטור מסוכה למה בעטו בלולב נהי דשייכים להדדי וכנ"ל, ולכך הבועט בחק אחד מאחר שהכל אחדות א' לא נשאר בידם כלום, ושפיר פערה פי' לבלי חק, כמאן דאמר הנ"ל, וק"ל.

ובזה נבאר פסוקי קהלת (ז, טז-יט), אל תצדק הרבה וגו' ואל תרשע הרבה אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך כי ירא אלדים יצא את כולם, החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר [היו] בעיר. והספיקות רבו.

ולדברינו אתי שפיר, כי יש מי שאומר אם אפשר להיות צדיק הרבה מוטב, ולא להיות צדיק קצת, ומכח זה בועט בכל, ולא זהו דרך ישכון אור, כי לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנו (אבות פ"ב מט"ז), וז"ש (תהלים א, א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו', ר"ל שהם אומות העולם שבעטו גם במצות לולב על שהיו מצטערי' במצות סוכה, ומכח זה גורם וכו', וז"ש אל תרשע הרבה, כי הבועט במצוה א' מרשיע הרבה בכל התורה כנ"ל, אלא אחוז בזה במצוה שבא לידך, בתנאי שגם מזה שתבוא אח"כ לידך לא תבעוט בו רק אל תנח ידך ממנו ג"כ, ואז ירא שמים יצא את כולם כאלו קיים כל התורה וכל המצות כולם וכנ"ל, וק"ל.

עוד י"ל אל תצדק הרבה, על דרך שכתבתי לא תוסיפו שזה גורם לא תגרע (עי' דברים ד, ב), כמו שנאמר (במדבר כה, ג) ויצמד ישראל לבעל פעור, וכמ"ש האלשיך, וק"ל.

עוד י"ל על דרך שכתב רמ"א בס' מחיר יין (אסתר ה, יד) ענין עץ שעשה המן גבוה חמשים אמה וכו', יעו"ש, וק"ל החכמה תעוז לחכם.

ונחזור לענין ביא[ו]ר הפסוק וזאת הברכה, כי ד' מינים שבלולב הם נגד ד' אותיות הוי"ה שהם במלוי ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן גימטריא הברכה, וכשהם אגוד[ה] א' ד' כתות הרומזים לד' מיני הלולב אז כת הנקרא לולב סוד הדעת ממשיך שפע הברכה לכל האגודה יחד, כי האוחז בקצה א' כולם בידו, מה שאין כן המבזה תלמיד חכם ופורש ממנו אין רפואה למכתו וכמ"ש חז"ל (שבת קיט:), כי הבועט בחק אחד לא נשאר בידו כלום, כך הבועט בסוג בני אדם הנק' דעת, והבן.

ובזה יובן וזאת הברכה, כי מלכות הנק' אגוד, ונקרא זאת, ממשיך שפע הברכה מן בחי' משה סוד הדעת איש האלדים בעלה דמטרוניתא, בסוד וידע אדם את חוה אשתו (בראשית ד, כה), ומשם את בני ישראל כשהם באגודה א', והבן, והש"י יכפר.

ואגב נבאר פסוק שם, והם תכו לרגליך ישא מדברותיך, תורה צוה לנו משה מורשה קהל(ו)ת יעקב (לג, ג-ד). שאין לו חיבור כלל. דדרשו חז"ל (עירובין נה.) לא בשמים (דברים ל, יב), לא בגסי רוח וכו'. וגם ממדבר מתנה (במדבר כא, יח), ממי שמשים עצמו כמדבר וכו' (שם נד.).

ובזה יובן והם תכו לרגליך, שמי שנדבה רוחו לרגליך, הוא ישא מדברותיך שהיא התורה כפירוש רש"י, וגם רימז למדבר הנ"ל. וז"ש כי תורה צוה לנו משה שהי' עניו מאד, לכך מורשה קהלת יעקב, מי שעושה עצמו עקב, וק"ל.